

KAKO SU ŽIVJELE TROGIRSKE ŽENE TIJEKOM PREPORODNIH PREVIRANJA

FANI CEGA
Muzej grada Trogira
Gradska vrata 4
21220 Trogir

UDK 949.713(497.18)
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper
Primljeno: 18.XII.1995.

Od srednjeg vijeka nije se posebno promijenio život žene u Trogiru. Uglavnom su ostajale u sjeni muškog dijela svoje obitelji, odgajajući djecu. Međutim, u svim onim političkim previranjima tijekom druge polovice XIX. st. pružale su podršku svojim supruzima, nažalost, bez obzira kojoj političkoj struji oni pripadali. Posebno je zanimljiv lik Perine Puović, supruge prvog narodnjačkog načelnika Špira Puovića koja je zajedno sa njim čitav svoj život, budući nisu imali djece, posvetila pobjedi narodne stranke u gradu. Od redovnica u ovome razdoblju isticala se starješica Samostana Sv. Nikole, Marija Croato-Skolastika, energična časna majka koja je uspjela urediti samostan na način da se olakša život koludrica u njemu. Imala je velikih velikih zasluga i u školovanju ali izgleda da nije bila narodnjački opredijeljena. Što se tiče odijevanja plemkinje su pratile europska modna kretanja, u izvjesnom obliku i građanke, dok su žene iz težačkih obitelji nosile svoju, narodnu nošnju.

Razdoblje druge polovice XIX. st. u Trogiru vrijeme je preporodnih zbivanja koja obilježavaju i sve ostale gradove u primorju.¹ Kako se u ono vrijeme o političkom životu grada brinuo muški dio malo se tko doticao uloge žena. Zna se da je upravo **ona** bila jedan od važnih nosilaca hrvatskog obilježja grada. Tako se primjerice u izvješću mletačkog sindika Gian Batista Giustiniana godine 1553., dakle stotrideset i tri godine nakon venecijanskog osvajanja, između ostalog kaže: "...Svi doduše znaju talijanski jezik, ali u svojim kućama govore hrvatski iz obzira prema ženama, jer malo njih razumiju talijanski, a ako po koja i razumije, neće njime govoriti, već samo materinski".² Očito je za trogirске žene talijanski bio tuđinski jezik,

1 Preporod u Trogiru pregledno je opisan u zborniku radova pod naslovom *Trogir u narodnom preporodu*, Trogir, 1988 (odnosno *Mogućnosti*, 9-10, Split, 1987), u kojemu je dana i bibliografija radova o preporodu u Trogiru, str. 975.

2 Inače je ovaj tekst već poznat u literaturi ali kako ukazuje na važnu ulogu Trogirke u očuvanju hrvatskog jezika i ja ga donosim. Usp. Marko Perojević: *Trogirska žena u srednjem vijeku*, *Napredak-hrvatski narodni kalendar*, Sarajevo, 1935, str. 33-34 i Nevenka Bezić-Božanić: *Talijanska politika devastacije hrvatskih spomenika kulture i umjetničkih djela u Trogiru*,

a čuvajući njega uporno su brinule o očuvanju starih tradicija i lijepih narodnih običaja.

Osvrnula bih se stoga u kratkim crtama na život srednjovjekovne Trogirke budući da je i u novom vijeku mnogo toga ostalo važećim pogotovo oko prava i obveza. Žene u srednjem vijeku nemaju gotovo nikakvu ulogu u javnom i političkom životu grada. Žive skromno i povučeno odgajajući djecu premda su gradskim statutom bile pravno zaštićene.³ Tako žena nije mogla biti svjedokinjom u nekom sporu nego je iskaz davala kod kuće ukoliko je bila plemkinja dok su ga pućanke davale u crkvi Sv. Marije na Trgu.⁴ Posebno su stroge bile odredbe u svezi silovanja koje su se kretale od velike globe pa čak do smrtne kazne i to bez obzira na stalež silovane žene.⁵ S druge pak strane žena je bila kažnjena globom ukoliko je prela ili češljala vunu na trgu.⁶ Posebne su odredbe vezane za imovinu, nasljeđivanje, oporuke. Muž bez žene i obrnuto kod pisanja oporuke mora paziti da onaj koji nadživi drugoga ima od čega živjeti.⁷ Jedan dio dobara žena ili muž ostavljali su za dušu pri čemu su bili gotovo izjednačeni.⁸ Udovičina imovina je bila zagarantirana, pogotovo je njen miraz bio neotuđiv. Ali ukoliko nije u svojem udovištvu ostala poštena moglo joj se dogoditi da je ostala bez nasljedstva svog pokojnog muža.⁹ Ovaj pak nije mogao dati ženin posjed na obrađivanje bez njenog pristanka. Žena nije mogla biti stranka na sudu dok joj muž u gradu, niti je u odsutnosti muža mogla tužiti niti biti tužena. Svojim mirazom nije mogla raspolagati po svojoj želji bez dopuštenja kneza i kurije.¹⁰ Da je žena bila dragocjena ukazuje i odredba po kojoj se nisu smjele odvoditi žene iz grada bez dopuštenja gradske uprave.¹¹ Ukoliko se dogodi da žena umre bez oporuke sa njenom imovinom bi se postupalo kao i u slučaju smrti muškaraca. Dakle i tu su bili izjednačeni premda je pri izglasavanju ove odluke 13 vječnika bilo protiv ali je zato 22 bilo za.¹² Međutim, zločinke i prijestupnice su se kažnjavale strože negoli muškarci a za grijeh oca ili muža često puta su plaćale žene i djeca.¹³ Ako pretpostavimo da su se ovih naredbi pridržavali muški vijećnici u Velikom i Malom vijeću te Tajnom vijeću, po nekim odredbama žena je bila zaštićenija negoli danas.

Trogirski kraj u NOB-i 1941-45, Trogir, 1984, str. 680.

3 Usp. *Statut grada Trogira*, Split, 1988.

4 *Statut ...*, str. 28 (bilj. 3).

5 *Statut ...*, str. 78 (bilj. 3).

6 *Statut ...*, str. 91 (bilj. 3).

7 *Statut ...*, str. 128 (bilj. 3).

8 *Statut ...*, str. 129 (bilj. 3).

9 *Statut ...*, str. 134 (bilj. 3).

10 *Statut ...*, str. 138-139 (bilj. 3).

11 *Statut ...*, str. 233 (bilj. 3).

12 *Statut ...*, str. 300 (bilj. 3).

13 Usp. M. Perojević ..., str. 41 (bilj. 2).

Poradi povučenog života kakvim su živjele, Trogiranke se malo spominju kroz povijest ovoga grada, jedino u ulozi žene ili majke pojedinih uglednika ili pak kao dobrotvorke.¹⁴

Tijekom druge polovice XIX. st. stanje je bilo slično. Međutim, premda gotovo anonimne one su svojim supruzima, koji su bili zaokupirani borbom za hrvatsku prevlast u gradu, za pobjedu narodne stranke i te kako pružale podršku i oslonac. To možemo najbolje pratiti kroz sjećanja Perine Puović, žene prvog narodnjačkog načelnika grada Špira Puovića koju je vrlo živo opisala Vinka Bulić,¹⁵ čija je baka bila Trogirka. Perina Puović rodila se 6. XI. 1854. kao Perina Madirazza te je čitav svoj život posvetila rodnom gradu. Preporodna previranja toliko su je se dojmila da je ona čak 1938. godine kada je V. Bulić razgovarala s njom, još živjela u onome vremenu ne želeći jednostavno prihvatiti nadošle promjene. Bile su to za nju burne godine poniženja i slave, razračunavanja i oduševljenja, koje je ona proživjela prateći na izborima svojega muža. Izbori su je koštali i financijski, i to ne za kupovanje glasova već za onemoćavanje

podmetanja protivničke strane. Njezina podrška suprugu bila je to žešća buduću nisu imali djece, tako je i ona svoj život posvetila pobjedi hrvatske riječi. Na dan ponovnog ustoličenja Špira Puovića načelnikom 1. listopada 1888. spjevale su mu prigodnu pjesmu žene ovoga grada potpisavši se sa *Hrvatice* (sl. 1). One su ga bile dočekale i prigodom prvog ustoličenja 30. prosinca 1887. godine i uz prigodno slovo mu pružile kitu poljskog cvijeća. On im je na to kazao: "iz dna srдца zahvaljujem mladim Hrvaticam za pokazanu mi ljubav u ovaj

PREPORODJENOM TROGIRU
SGODOM PO DRUGI PUT USTOLIČENJA
PRIMA HRVATA I DALKI-BAOLJUBA

ŠPIRE PUOVIĆA

ZA
GRADSKOGA NAČELNIKA
U TROGIRU NA 1 LISTOPADA 1888.

POZICIA
PJEŠMA

<p>Alko gromog dohri vika, Nalio nam jadrug izma, Ja omoja kanoz jaha, Da se što do nismo; Molim vasno na lokozi, Vidim slatki mlči dan; Zalozao glodom vaka, Gdje se strada u ovaj stan.</p> <p>Vidim gdje meka blaga Da raditi mlča glao Vidi što svoje šraga, Gdje se ali do stoje luo; Vid pod svedno vira krilo, Ni to lali lali dij; No se lavo slodno, što, Sti za jedni lali dij.</p> <p>Na lakoze vira mado Ni se krati vira glavo, Vid zaplanje vira mlado, Na jasad stavo stavo; Da pevati vira pev; Hrvatinska duma vira; Hrvatli se, doko narvo Dolozimo kitung tog.</p>	<p>Na pohodo, brado, keli, Sve luo vajo, luo padozi, Ti jasadno krado, vidi, Sve slavnog Trogiru; Povaj jasadno radavako, Er ja' pala lavo lali... No o mado, vidi o doko, Da se ali do stavo ml.</p> <p>Pohodo ja, brado, vira, Ni do jasadno vira vira, A kiti to mlado davo Hrvatno slavo mlado vira; Er slavnog mlado mlča Poviti do vira davo; A vira mlado mlča mlča Dohiti do u ovaj davo.</p> <p>Škva doko, Trogir-grado! Hrvatinska lali mlado? Er jar gajli vira mado, Prijatelj stavo pevva; Pavilo mlado mlča mlča, Jai ti laljem vira lali; Er slavnog davo davo Zalozio je davo lali!</p>
---	---

HRVATICI

14 Na ženski svijet u Trogiru u minulim razdobljima vrlo se pohvalno osvrnuo Ivan Delalle u Vodiču Trogira, Trogir, 1936, str. 52.

15 Vinka Bulić: Živi svjedoci narodnog preporoda u Trogiru, *Novo doba*, g. XXI, br. 90, 17. IV. 1938.

spomenit dan, u kojem mi svi svetkujemo naše oslobođenje. Pamтите da žene imaju veliku važnost u političkome životu svakoga naroda, te kad postanete majke uzgajajte vašu djecu, da poslije ljubavi prema Bogu, budu gojili ljubav za materinski jezik, za milu domovinu. Srdačno pozdravljajući vam kličem: Živite mlade Trogirske Hrvatice!"¹⁶ Puovićevi su bili entuzijasti, udruženi su se borili za dobrobit ovoga grada i naroda kojega je on kao načelnik ali i kao čovjek obožavao, ne misleći pri tome na budućnost svoje obitelji. Upravo tijekom razdoblja kada je bio načelnik grad je doživio niz novih fizičkih izmjena. Dogodilo se da je Špiro Puović umro na dan svoga srebrnog pira, ostavivši svoju udovicu u priličnoj neimaštini, pri čemu se ona teško razočarala upravo u ljudima od kojih se najmanje nadala, u gradu kojemu je život posvetio njen suprug. Pomogli su joj oni od kojih to nije ni očekivala. Uvijek je ostala dosljedna svojoj hrvatskoj misli, za nju riječ jugoslavenka nije postojala. Umrla je u svojoj 90-oj godini, 14. II. 1944. godine. Vjerovatno je u vremenu njenog životnog uspjeha bilo u gradu još niz plemenitih likova bezimnih žena koje su u našoj dalmatinskoj Hrvatskoj bile vjerna podrška svojim muževima, djeci, braći, očevima, a što mi kroz sjenu prošlosti možemo samo naslutiti.

Međutim, bilo je i onih vjernih supruga koje su bile spremne izvršiti čak i zločin ne bi li tako pokazale lojalnost svojim autonomaški nastrojenim muževima.¹⁷

U ono vrijeme jedno od kulturnih sastajališta Trogirana bilo je Casino koje se spominje negdje krajem XVIII. st.¹⁸ Godine 1860. nalazio se u kući jedne žene, Ivanice Burić, čiji su prozori gledali na gradski trg. Ona i Julija Laurić bile su jedini ženski članovi ove kulturne institucije. Osim toga Ivanica Burić je bila žena vlasnica jedne lože u kazalištu,¹⁹ koje je još djelovalo na prvom katu Gradske vijećnice. Ženski dio pučanstva se bavio *ženskim* zanimanjima. Bile su krojačice, tkalje, prelje, pekarice, u zdravstvu primalje koje se na pojedinim mjestima spominju kao školovane, u posluzi sobarice a u najgorem slučaju i nadničarke.²⁰ Građanke i plemkinje su na prvom mjestu imale odgoj djece.

Među crkvenim licima Trogiranke su bile uglavnom zastupljene u benediktinskom redu budući su u gradu postojala dva benediktinska samostana, sv. Petra i Sv. Nikole. Doduše u drugoj polovici XIX. st. prvi više nije ni postojao budući je 1791. ukinut a ubrzo nakon toga 1796. stradao u požaru tako da je od njega ostala samo crkva.²¹ Zato je Samostan Sv. Nikole preživio do današnjih dana, zahvaljujući u prvom

16 *Narodni list*, br. 12, 9. II. 1887.

17 *Narod*, br. 76 od 28. IX. 1886. bilježi pokušaj ubojstva jednog narodnjaka od strane K. M. na nagovor supruga.

18 Danica Božić-Bužančić: Prilog poznavanju privatnog i društvenog života Trogira u drugoj polovici devetnaestoga stoljeća, Trogir ... (bilj. 1), str. 873-874.

19 Vidi bilj. 18., str. 882, bilj. 67.

20 Nevenka Bezić-Božanić: Stanovništvo Trogira u vrijeme preporoda, Trogir ... (bilj. 1), str. 833-844.

21 Ivan Ostojić: *Benediktinci u Hrvatskoj*, sv. II, Split, 1964, str. 287-291.

redu energičnosti svojih redovnica. U ovom vremenu ističu se koludrica Marija Croato-Skolastika čiji je portret izradio Antonio Zuccaro (1827-1892) godine 1888.,²² a koji se danas čuva u Samostanu Sv. Nikole. U istom samostanu nalaze se još dvije Zuccarove slike, "Sv. Benedikt daje pravila svoga reda svojoj sestri sv. Skolastici, a uz njih su likovi svetaca Dujma, biskupa i mučenika salonitanskog i Ambrozija biskupa milanskog" iz godine 1876., te "Bl. Ivan Trogirski, Sv. Ivan evanđelista i Sv. Alojzije Gonzaga" iz 1888. godine. Zanimljivo je da su tadašnje koludrice, Hrvatice poslužile tom mletačkom umjetniku kao modeli za spomenuta platna. Lik Sv. Skolastike je raden prema liku Marije Croato-Skolastike, Sv. Ivana evanđeliste prema liku koludrice Marije Kalodera, dok Sv. Alojzije ima lik koludrice Ilde Budanko.²³

Marija Croato (Crovatto) bez obzira što izgleda nije bila narodnjačkih pogleda na život mnogo je učinila za samostan. Rođena je i krštena kao Ivana u Supetru na Braču 10. svibnja 1826. godine. U samostansku zajednicu dolazi 26. srpnja 1843. Njezine sposobnosti dolaze ubrzo do izražaja te ona 1867. godine postaje starješicom - časnom majkom samostana, i na tom visokom položaju ostaje do svoje smrti 22. srpnja 1898. godine.²⁴ Po pričanjima časnih sestara u samostanu bila je vrlo aktivna, nastojeći osuvremeniti uvjete života u njemu. poznata je činjenica da su u ovaj red dolazile plemićke kćeri sa bogatim mirazom. Plemići su u svojem vijeću odlučivali o tome koja će biti primljena. Međutim, izgleda da je bez obzira na navedeno samostan životario budući su im prihodi sa zemljišnih imanja bili ograničeni,²⁵ a časnih sestara je bilo sve manje. Tako su polovicom XIX. st., 1850. godine, zabilježene samo tri koludrice premda se od početka stoljeća u red primale i pučanke.²⁶ Časna majka Skolastika očito nezadovoljna postojećim stanjem nastojala ga je poboljšati. Najveći broj redovnica dale su obitelji Čipiko i Vitturi. Dogodilo se da su njihove obitelji osporavale korištenja onim zemljama koje su redovnice dobile u miraz prigodom ulaska u samostan. Starješica Skolastika je međutim, po pričanjima današnjih redovnica, uspjela ostvariti prava samostana. Uz pomoć prihoda sa posjeda popravila je samostansku zgradu čime su se olakšali uvjeti života redovnica. Osim toga, uspješno je vodila pučku školu za djevojčice osnovanu još 1826. godine,²⁷ o čemu svjedoče sačuvani školski imenici i knjige pohađanja i napretka učenica.²⁸

22 Kruno Prijatelj: Slikarska djela 19. stoljeća u Trogiru, Trogir ... (bilj. 1), str. 946.

23 Vidi bilj. 22.

24 Samostan Sv. Nikole - arhivska građa, 3/II a. Najljepše zahvaljujem časnim sestrama što su mi omogućile uvid u arhivsku građu.

25 I. Ostojić ... (bilj. 21), str. 284.

26 Zabilježeno je da su nove koludrice uz miraz tijekom prošlog stoljeća glavni dio hrane dobivale iz roditeljskih kuća. Vidi bilj. 25.

27 I. Ostojić ... (bilj. 21), str. 286, navodi da je škola djelovala do 1942. godine.

28 Samostan Sv. Nikole - arhivska građa.

Školu je posjetio Franjo Josip I (1848-1916) prigodom posjeta gradu 1875. godine.²⁹ Tom prigodom narodnjaci su se teškom mukom izborili za svoje pravo kićenja grada nacionalnim obilježjima, hrvatskim zastavama, sagovima po kućama, uz nošnje i pjesme.³⁰ Ipak, poradi svega učinjenog Marija Croato-Skolastika bila je poštovana od grada i okolice. Osim vrijedne arhivske građe vezane za njen život i djelatnost, te portreta, u samostanskoj zbirci se čuvaju i njeni uporabni predmeti: čaša na kojoj stoji zapisano MADRE SCOLASTICA CROVATTO ABBADESSA DEL' CONVINTO St NICOLÓ IN TRAU. Natpis je ukrašen ornamentom od lišća koji u sredini prelazi u cvijet. Osim toga tu je i vezeni rubac časne majke.

Na kraju bih se ukratko osvrnula na žensku odjeću u Trogiru o kojoj se vrlo malo zna. Po svoj prilici žene ovoga grada su pratile modna kretanja o čemu svjedoče sačuvani modni časopisi u Muzeju grada Trogira.³¹ Naravno, to je važilo uglavnom za mlade. Starije gospođe oblačile su

se i češljale kako su bile navikle u mladosti. Majka načelnika Puovića nosila je 1862. godine frizuru kakva je bila poznata u Parizu još 1858. godine,³² sa uvojcima spuštenim niz vrat, dok je njezina nevjesta Perina o kojoj je u tekstu već bilo riječi, nosila modernu frizuru - visoko uzdignutu kosu.³³ Takvu je frizuru nosila i Marija Slade, rođena Omašić u Kaštel Lukšiću 1887., a udana u Trogiru gdje je i umrla 1941. godine (sl. 2).³⁴ Prema fotografiji, doduše sa početka XX. stoljeća, bila je odjevena u svečanu, dosta jednostavnu odjeću, koja se sastojala od tamne široke nabrane suknje i haljetka koji je imao rukave pri vrhu nabrane a pri dnu ukrašene čipkom. Bio je obrubljen

29 Vidi bilj. 28, 40/1.

30 Stijepo Obad: Trogir u narodnom preporodu, Trogir ... (bilj. 1), str. 765.

31 U knjižnici Garanjin Fanfonja u Muzeju nalaze se brojevi modnog časopisa *Corriere delle dame* za razdoblje od 1816-1847. Vidi: Danica Božić-Bužančić ... (bilj. 18), str. 868.

32 Danica Božić-Bužančić, (bilj. 18), str. 868.

33 Njezin suprug, načelnik Puović je također imao frizuru i bradu po ondašnjoj modi. Vidi bilj. 18, str. 868.

34 Njena fotografija se nalazi u Muzeju grada Trogira kao poklon njene kćeri Filomene, na kojoj joj ovom prigodom zahvaljujem.

vjerovatno plišanim trakama. Ispod njega nazire se košulja svijetle boje, sa visokim čipkanim ovratnikom. Nakit je vjerovatno bio zlatni. Dugi zlatni lanac sa zlatnim satom nosila je zakačen za pojasnu kopču, dalje je imala narukvicu, prstenje, naušnice i kopču u kosi. Na fotografiji u jednoj ruci je imala cvijeće a u drugoj lepezu.

Inače, što se tiče odjeće trogirsko je bila dosta nalik splitskoj bilo da je građanska bilo težačka. Naravno, ovisila je o platežnoj moći. Narodna nošnja polovice XIX. st. sastojala se od suknje od domaćeg platna, obično crne, naborane (*napietane*). Poviše nje se nosila pregača koja je mogla biti od brokatne svile, ukrašena šljokicama ili pak od domaćeg platna,³⁵ za svečanije prigode crna, prošarana čipkom. Po pričanjima starijih Trogirki gore se nosila *kurtina*, neka vrsta deblje bluze, strogo uz tijelo a dosezala je do struka sa rukavima *na pršut* koji su pri dnu mogli biti obrubljeni čipkom. Sprijeda je imala duge trake koje su se vezivale otraga gdje je bila mašna koja je znala biti bogato ukrašena vezom. Pošto je bila dosta otvorena, ispod nje se nosila bluza sa visokim ovratnikom, ukrašena čipkom ili pak umetak zvan *piturin*. Poviše se nosila marama sa resicama ljeti ili pak debeli šal zimi. Inače je ova odjeća vjerovatno zimi bila šivana od debljeg materijala a ljeti od tanjeg.

Plemkinje su se odijevale po svjetskoj modi u duge raskošne haljine, uz koju se nosio bogati zlatni nakit. Slično, samo u skromnijem obliku i gradanke.

Dakle, zaključimo, u razdoblju druge pol. XIX. st. žene su kao i u prošlim stoljećima, imale sporednu ali ipak važnu ulogu u borbi narodnjaka za prevlast u gradu.

Objašnjenje fotografija

1. Pjesma koju su potpisale *Hrvatice* u čast ponovnog proglašenja Špira Puovića načelnikom grada 1. listopada 1888.

2. Marija Slade - rođena Omašić 1887. u Kaštel Lukšiću, umrla u Trogiru 1941. godine

35 D. Božić-Bužančić, bilj. 18, str. 870.

COME VIVEVANO LE DONNE DI TROGIR DURANTE I MOVIMENTI DEL RISORGIMENTO

(Sommarlo)

Dal Medioevo non fu tanto cambiata la vita di donna trogirese. Essa prevalentemente restava nascosta dall'ombra degli uomini di famiglia, educando bambini. Essa però, in tutti quei movimenti politici durante la seconda metà del XIX sec. dava un appoggio al marito, non riguardando purtroppo il partito politico al quale lui apparteneva. Perina Puović, una donna molto interessante per questo periodo, la moglie del primo capo nazionalista, Špiro Puović, siccome non ebbe bambini, dedicò con lui tutta la sua vita alla vittoria del Partito nazionale nella città. Parlando delle monache, molto interessante fu Marija Croato-Skolastika, la superiora del Monastero St. Nicola, la madre badessa molto energica che riuscì a ordinare il monastero in modo di facilitarci la vita delle monache. I grandi suoi meriti furono anche nel campo di istruzione, sembra però che essa non si fosse dichiarata per i nazionali. Riguardando le professioni le donne di Trogir si occupavano delle professioni femminili. Parlando dell'abbigliamento, si deve dire che le donne nobili seguivano la moda europea, in un certo modo lo facevano anche le donne borghesi, mentre le donne delle famiglie contadine indossavano i loro costumi nazionali.

(Traduzione da Božidarka Šćerbe)

